

Joanna Maj

EWOLUCJA STOSUNKÓW CHIŃSKO-INDYJSKICH W LATACH PIĘDZIESIĄTYCH XX WIEKU

Chiny i Indie ze względu na wielkość swych terytoriów i liczbę mieszkańców zajmują ważne miejsce wśród państw azjatyckich. Potencjał ekonomiczny, wojskowy oraz aktywna polityka zagraniczna pozwalały tym państwom na odgrywanie istotnej roli w kształtowaniu stosunków międzynarodowych na kontynencie, a często w wymiarze globalnym¹.

Od czasu, kiedy na arenie międzynarodowej pojawiły się niepodległe Indie (1947) i Chińska Republika Ludowa (1949), wzajemne stosunki tych państw przechodziły najrozmaitsze stadia. Lata pięćdziesiąte XX w. w kontaktach chińsko-indyjskich, które są przedmiotem zainteresowania tego artykułu, można podzielić na trzy zasadnicze etapy. Lata 1950–1954, kiedy to Indie wspierały ChRL na arenie międzynarodowej, jednak bez określonego rezonansu politycznego ze strony Chińczyków; okres współpracy chińsko-indyjskiej na forum międzynarodowym i w kontaktach dwustronnych o podłożu politycznym, gospodarczym i kulturalnym przypadający na lata 1954–1957 i ostatni etap – od 1958 r. – charakteryzujący się antyindyjskim nastawieniem władz chińskich.

W celu określenia czynników, które wpływały na kształtowanie się stosunków indyjsko-chińskich, przyjmując nadrzędność tych relacji dla sytuacji politycznej regionu himalajskiego, wykraczających również poza ten układ geopolityczny, należy przeanalizować kilka zasadniczych aspektów.

Potencjał naturalny i ludnościowy obu państw oraz związane z tym aspiracje przywódców indyjskich i chińskich do odgrywania znaczącej roli w polityce międzynarodowej stały się przesłanką współzawodnictwa na tej płaszczyźnie.

¹ Zagadnienie stosunków chińsko-indyjskich rozpatrują szeroko: W. Góralski, *Problemy pokoju i bezpieczeństwa Azji*, Warszawa 1979; A. Halimarski, *Trzy kręgi polityki zagranicznej Chin*, Warszawa 1982; J. Rowiński, *Polityka Chińskiej Republiki Ludowej wobec Indii w latach 1959–1963* [praca doktorska], Warszawa 1964; J. Rowland, *A History of Sino-Indian Relations. Hostile Co-existence*, Princeton–New Jersey–Toronto–London 1967.

Nie bez znaczenia dla polityki obu państw był czynnik złożoności sytuacji międzynarodowej, tj. antagonizm chińsko-amerykański² i obecność wojsk amerykańskich w regionie Azji oraz konfrontacja chińsko-radziecka³.

Złożoność stosunków chińsko-indyjskich w znacznym stopniu była wynikiem chińskiej polityki niż stanowiska rządu indyjskiego, uchodzącego za bardziej stabilne i konsekwentne. To właśnie polityka ChRL decydowała o klimacie stosunków między oboma państwami, a dramatyczne zwroty w tych relacjach w dużym stopniu wynikały ze zmiany w doborze środków realizacji podstawowych chińskich celów politycznych.

Polityka zagraniczna Chin w głównej mierze zdeterminowana była spuścizną historyczną, sytuacją międzynarodową, jak i sytuacją wewnętrzną w Chinach. Poddając analizie aspekt uwarunkowań w polityce międzynarodowej, należy uwzględnić wpływ tradycji historycznej. Świadomość bogatej przeszłości kulturowej i posiadanie dominującej roli w Azji utrzymywało się w chińskich kołach rządzących.

Teoria sinocentryzmu, wypracowana jeszcze w starożytności i średniowieczu, sprowadzająca Chiny do roli państwa środka i centrum rozwojowego cywilizacji, stała się trwałym elementem polityki zagranicznej rządu w Pekinie. Utrwalenie w świadomości społeczeństwa chińskiego idei sinocentryzmu należy wiązać z faktem nadrzędności, lansowanej przez działaczy partii komunistycznej ideologii marksistowskiej, która miała przyczynić się do odzyskania przez Chiny należnego miejsca w świecie. W swych pracach Mao-Tse-tung podkreślał specyficzny charakter chińskiej drogi, konieczność twórczego dostosowania teorii marksistowskiej do chińskich warunków, czyli sinizacji marksizmu. Przywódca ChRL wychodził z założenia, że Wschód powinien wypracować własny model rozwoju poprzez dostosowanie europejskich teorii do azjatyckich realiów. Teoria sinocentryzmu pojawiła się w chińskiej polityce na przełomie lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych. Przy czym podstawowym celem polityki zagranicznej było stworzenie podstaw ku polityczno-militarnej dominacji, jak również uzyskanie przywódczej roli w otaczających je państwach azjatyckich i innych regionach globu. Niektórzy badacze dopatrują się wielu podobieństw we współczesnej polityce zagranicznej Chin do tradycyjnej polityki władców tego państwa, porównując koncepcje wytworzenia maoistowskiego centrum rewolucji światowej z przekształceniem świata barbarzyńskiego przy pomocy chińskiej kultury⁴.

² W momencie proklamowania ChRL rząd Stanów Zjednoczonych odmówił jej uznania, przyznając tym samym prawo do reprezentowania narodu chińskiego w ONZ rządowi Czang-Kajszeka rezydującemu na Tajwanie. Rząd amerykański nie utrzymywał z ChRL żadnych kontaktów dyplomatycznych, handlowych czy kulturalnych. Więcej na ten temat: S. Pawlak, *Polityka Stanów Zjednoczonych wobec Chin*, Warszawa 1973.

³ Na ten temat szerzej por. przyp. 60, 61.

⁴ Spośród licznych publikacji dotyczących chińskiej polityki zagranicznej należy wymienić: W. Figaj, *Chińska polityka zagraniczna w latach 1960–1980*, s. 5–8, Warszawa 1985; I. Gra-

Zakorzenionym wśród chińskich kół rządzących był również pogląd o uniwersalnym systemie wartości wytworzonym w ich państwie, który powinien być rozpowszechniony. W ten oto sposób historyczna tradycja chińska została dostosowana przez chińskie władze do realiów współczesnych stosunków międzynarodowych.

Zagadnienie wzajemnych relacji chińsko-indyjskich stanowiło w polityce tych państw sprawę kluczową. Należy jednak pamiętać, że w okresie formowania się tych stosunków jednak to Indie były stroną aktywniejszą. Władze indyjskie uważały, że należało podtrzymywać tysiącletnią tradycję pokojowych stosunków z Chinami, chociaż wynikała ona przede wszystkim z istnienia naturalnej granicy himalajskiej uniemożliwiającej lądową penetrację wojskową.

Istotnym aspektem było również pozytywne nastawienie wielu polityków i inteligencji indyjskiej do chińskiego ruchu rewolucyjnego.

Według premiera indyjskiego Jawaharlala Nehru Indie i Chiny powinny być równorzędnymi partnerami na forum międzynarodowym. Ta tzw. doktryna współdziałania wyzwolonych państw Azji była akceptowana przez zdecydowaną większość sił politycznych w indyjskim parlamencie. Karalam Madhava Panikkar⁵, który z racji pełnienia funkcji ambasadora w Pekinie odgrywał ważną rolę w polityce zagranicznej Indii, a zwłaszcza w kontaktach z Chinami, zaprezentował w publikacji *Azja a dominacja Zachodu* poglądy na rolę państw azjatyckich: „Nowe państwa Azji nie mogą wracać do polityki izolacji lub udawać, że ignorują istnienie innych krajów. Chiny, Indie i Indonezja, nie mówiąc już oczywiście o Japonii mają więc bynajmniej nie pośrednią rolę do odgrywania w polityce dzisiejszego świata. Wypływa to bezpośrednio z przemian wynikających z panowania Europy nad Wschodem”⁶.

bo wska - Lipińska, *Strategia polityczna Chińskiej Republiki Ludowej wobec krajów Azji Południowo-Wschodniej w latach 1949–1976*, Warszawa 1996; *Polityka zagraniczna Chińskiej Republiki Ludowej. Wybór dokumentów*, cz. 1, 1949–1954, oprac. J. Rowiński, E. Zysman, S. Kuczera, Warszawa 1969.

⁵ Karalam Madhava Panikkar (1895–1963), urodzony w dzisiejszej Kareli w południowej części subkontynentu indyjskiego, należał do kasty nayarów, drugiej w kolejności w społeczeństwie indyjskim. Ukończył kierunek prawa na uniwersytetach w Madrasie i Christ Churce College w Oksfordzie. W Anglii związał się z Ligą Antyimperialistyczną. Po powrocie do Indii zajmuje się pracą naukową, a następnie jest redaktorem pisma „Hindustan Times”. W 1927 r. zdobywa doświadczenie polityczne pełniąc funkcję ministra spraw zagranicznych w księstwie maharadży Patijali. W okresie tworzenia się niepodległych Indii odgrywa znaczącą rolę w przekonaniu poszczególnych księstw do zjednoczenia. Od 1948 r. ambasador w Chinach, a następnie w Egipcie i Paryżu. Autor kilku książek m. in.: *Azja a dominacja Zachodu*, Warszawa 1971; *Dzieje Indii*, Warszawa 1965, s. 5–12.

⁶ K. M. Panikkar, *Azja...*, s. 284.

Przyjacielskie stosunki z Chinami ściśle wiązały się z koncepcją J. Nehru zamierzającą do nadania Azji właściwej pozycji w stosunkach międzynarodowych. W tych planach Indie miały odgrywać rolę rzecznika państw azjatyckich, inicjatora współpracy, która mogła się stać wzorem dla wyzwających się państw kolonialnych, a przy tym być alternatywą dla polityki dwublokowej⁷. Do tych planów Nehru zamierzał pozyskać swego chińskiego sąsiada, niezależnie od ustanowionego przez chińskich decydentów systemu rządów⁸. Konsekwencją tej polityki była decyzja władz indyjskich o niezwłocznym uznaniu proklamowanej w październiku 1949 r. ChRL i nawiązaniu stosunków dyplomatycznych (w kwietniu 1950 r.)⁹.

Delegaci indyjscy wielokrotnie wspierali Chiny w ich dążeniu do przystąpienia do ONZ¹⁰. Na 5 sesji Ogólnego Zgromadzenia ONZ 19 września 1950 r. przedstawiciel Indii wygłosił orędzie, w którym stwierdził, że „obecnie w Republice Chińskiej jest jeden rząd centralny, który jest rządem ChRL i jest on uprawniony do reprezentowania Republiki Chińskiej w Zgromadzeniu Ogólnym ONZ”¹¹.

Wypowiedzi indyjskich polityków na forum parlamentu indyjskiego również poruszały tę kwestię: „W ciągu tych lat Chiny ustanowiły republikę ludową i rozwinęły się w silny kraj, który postępuje naprzód w szybkim tempie. Chiny są wielkim sąsiadem Indii i obydwie te kraje rozwijają sąsiedzkie i przyjazne

⁷ W okresie „zimnej wojny” 1946–1991 świat był podzielony na dwa rywalizujące bloki państw zachodnich i państw komunistycznych.

⁸ J. Nehru jeszcze w okresie międzywojennym wiązał nadzieje na sojusz z chińskimi nacjonalistami, który ukształtuje oblicze przyszłej postkolonialnej Azji. W czasie swojej wizyty w Pekinie w 1939 r. w tej sprawie przeprowadził rozmowy z prezydentem Chin Czang Kajszekiem. Na temat tego spotkania Nehru pisał: „Stwierdziłem z radością, że przywódcy Chin w pełni odwzajemniają moje pragnienie, aby Chiny i Indie zbliżyły się do siebie [...] Powróciłem do Indii pełen tych myśli. W Europie wiele mówiono o federacji obejmującej wszystkie kraje i narody świata. Marzyłem o szerszej federacji obejmującej wszystkie kraje i narody świata [...] Jeśli jednak miałyby powstać federacje regionalne, to wtedy na pewno musi być federacja wschodnia złożona z Chin, Indii i innych krajów Wschodu”. J. Nehru, *Autobiography*, London 1959, s. 46; M. Brecher, *Nehru. A Political Biography*, London 1960, s. 34.

⁹ Indie, jako pierwsze państwo niekomunistyczne, uznało Chińską Republikę Ludową już 30 grudnia 1949 r.

¹⁰ Jedną z ważniejszych kwestii w polityce zagranicznej CHRL była przynależność do ONZ. Już 18 XI 1949 r. minister spraw zagranicznych w depeszy skierowanej do sekretarza ONZ Trygve Lie oznajmił, że ChRL nie uznaje delegacji wysłanej przez Chiński Rząd Narodowy, nie może ona reprezentować Chin i nie ma prawa przemawiać w imieniu narodu chińskiego w ONZ. W latach następnych ChRL żądała wycofania z Rady Bezpieczeństwa i wszystkich podległych Narodom Zjednoczonym organizacji reprezentacji Kuomindangu. Por. *Polityka zagraniczna...*, t. 1, s. 5, 17–18, 20–26.

¹¹ 10 I 1950 r. delegat ZSRR J. A. Malik przedłożył projekt rezolucji popierający ChRL. Por. „Zbiór Dokumentów”, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych Warszawa (dalej PISM), 1951, nr 4, s. 691–693.

stosunki pomimo różnic w ustroju politycznym i gospodarczym. Indie domagały się corocznie dopuszczenia Chin do ONZ, lecz niestety sprzeciwiały się temu niektóre kraje. Narody Zjednoczone nie mogą być w pełni reprezentatywną organizacją światową, jeżeli nie mają w swym składzie wielkiego kraju, w którym żyje prawie 1/4 ludności świata. Nie mogą także być rozwiązane bez współpracy Chin problemy Dalekiego Wschodu lub Azji Południowo-Wschodniej¹².

Polityka poparcia dla Chin wpłynęła na decyzję delegacji indyjskiej, która podczas konferencji w San Francisco (1951) odmówiła podpisania traktatu pokojowego z Japonią. W rozmowach z politykami amerykańskimi strona indyjska uzależniała ratyfikację traktatu od wprowadzenia w nim wyraźnego zapisu dotyczącego przynależności wysp Tajwanu do Chin. Rząd Nehru wydał ponadto oświadczenie, w którym sprzeciwiał się utrzymaniu „nierozstrzygniętej” sytuacji Tajwanu. Sugerowano, że wyspy te powinny należeć do Chin, jednak „zarówno termin, jak i forma zwrotu mogą stanowić przedmiot odrębnych rokowań”¹³.

W czasie kluczowego dla sytuacji międzynarodowej na świecie konfliktu koreańskiego (1950–1953)¹⁴ strona indyjska ponownie udzieliła politycznego wsparcia Chinom. W propozycji rozstrzygnięcia konfliktu, skierowanej do ZSRR i USA, J. Nehru postulował, by spór ten został rozstrzygnięty w Radzie Bezpieczeństwa ONZ obradującej już z udziałem Chin bądź w wyniku odrębnych rozmów przedstawicieli ZSRR, USA i ChRL. Gdy 1 lutego Zgromadzenie Ogólne ONZ zatwierdziło projekt rezolucji przedłożonej przez USA, w którym uznawano ChRL za agresora, Indie wyraziły swe niezadowolenie. Konsekwencją tej polityki było wstrzymanie się od głosu w sprawie decyzji nakładającej embargo na eksport towarów strategicznych do ChRL (maj 1951)¹⁵.

¹² Por. pkt 50–54 programu wyborczego Kongresu Narodowego ze stycznia 1957 r. *A. I. C. C. Economic Review z 15 stycznia 1957 r. Polityka Zagraniczna Indii w Latach 1956–1958 dokumenty i bibliografia*, oprac. B. Mrozek, Warszawa 1959, s. 25.

¹³ „Zbiór Dokumentów” PISM, 1955, nr 8, s. 1596–1612.

¹⁴ 25 VI 1950 r. armia KRL-D przekroczyła 38 równoleżnik i zaatakowała Koreę Południową, do września zajmując prawie całe jej terytorium. W dwa dni po agresji zebrała się Rada Bezpieczeństwa ONZ, która pod nieobecność delegata ZSRR bojkotującego posiedzenie Rady Bezpieczeństwa ONZ w ramach solidarności z komunistycznymi Chinami uchwaliła siedmioma głosami wysłanie do Korei Sił Zbrojnych ONZ. W praktyce główny ciężar stworzenia sił ONZ spadł na USA, ponieważ kontyngenty Australii, Belgii, Etiopii, Filipin, Francji, Grecji, Kanady, Kolumbii i Luksemburga miały symboliczny charakter. 15 IX nastąpił desant morski 50 tys. żołnierzy amerykańskich w rejonie portu Inczhon, wojskową operacją kierował gen. Douglas MacArthur. W ciągu kilku dni Amerykanie przekroczyli 38 równoleżnik, następnie podeszli pod Phenian, a w trzeciej dekadzie października zbliżyli się do granicy chińsko-koreańskiej. 25 X do wojny po stronie KRL-D przystąpiła chińska armia „ochotników”. Szerzej na ten temat: P. Lowe, *Wojna koreańska*, Warszawa 1995, s. 224; *Zarys dziejów Afryki i Azji 1869–1996. Historia konfliktów*, red. A. Bartnicki, Warszawa 1996, s. 284.

¹⁵ „Zbiór Dokumentów” PISM, 1951, nr 4, s. 932–934; W. Góralski, *op. cit.*, s. 95–102.

Podobne stanowisko przyjęły Indie w kwestii problematyki indochińskiej¹⁶. 24 kwietnia 1954 r. premier Indii J. Nehru w wygłoszonym przemówieniu zaznaczył, że konflikt na tym obszarze nie jest rezultatem ingerencji ChRL¹⁷.

Aby nie komplikować stosunków indyjsko-chińskich, Indie zrezygnowały z tradycyjnej polityki poparcia dążeń niepodległościowych Tybetu. Po upadku rządów brytyjskich w Indiach Hindusi odziedziczyli specjalne przywileje na terytorium tego państwa i to w interesie New Delhi było utrzymanie suwerenności kraju, osłaniającego dotąd granicę Indii od północy. Wraz z proklamacją utworzenia ChRL Mao Tse-tung ogłosił, że celem nowo powstałego państwa jest uwolnienie Tybetu i Tajwanu¹⁸. W tej sytuacji sprawa Tybetu stała się dla Indii moralnym i politycznym dylematem. W październiku 1950 r. oddziały chińskiej Armii Ludowo-Wyzwoleńczej zajęły Tybet, a w maju 1951 r. przedstawiciele lokalnego rządu tybetańskiego podpisali w Pekinie porozumienie ustanawiające zwierzchnictwo Chin¹⁹.

¹⁶ Wojna indochińska (1946–1954), konflikt między zdominowanym przez komunistów wietnamskich ruchem narodowowyzwoleńczym (Viet Minh) a armią francuską. Po wybuchu antyjapońskiego powstania w 1945 r. Viet Minh zmusił do abdykacji cesarza Bao Dai i proklamował utworzenie w północnej części kraju Demokratycznej Republiki Wietnamu (DRW), tymczasem na południu przywrócili swą kolonialną administrację Francuzi. Początkowo Francja uznała DRW, uzyskując w zamian prawo wprowadzenia na północ wojsk oraz deklarację przystąpienia północnego Wietnamu do Unii Francuskiej. Wkrótce między północnym Wietnamem opanowanym przez komunistów a Francuzami doszło do walk. W początkowym okresie przewaga była po stronie francuskiej, natomiast Wietnamska Armia Ludowa prowadziła akcję partyzancką. Dążąc do włączenia antykomunistycznych kręgów społeczeństwa wietnamskiego do walki z Viet Minhem, Francuzi proklamowali w marcu 1949 r. powstanie zjednoczonego Państwa Wietnamu z Bao Dajem na czele. Tymczasem przyjęcie przez komunistów władzy w Chinach w październiku 1949 r. dało Viet Minhowi możliwość przebrojenia i przeszkolenia oddziałów na terytorium ChRL. W rezultacie, w ciągu września i października 1950 r. WAL podjęła wielką ofensywę i doprowadziła do wyparcia Francuzów z północnych rejonów nadgranicznych, co ułatwiło w następnych latach odbiór rosnących dostaw sprzętu wojennego z Chin i ZSRR. Szerzej na ten temat: I. Grabowska-Lipińska, *Stosunki polityczne między Chińską Republiką Ludową a Wietnamem i Kampuczą w latach 1949–1976*, Wrocław 1989, s. 76.

¹⁷ „Konflikt indochiński, jeśli chodzi o źródło i zasadniczy charakter, jest to ruch oporu przeciwko kolonializmowi i przeciwko usiłowaniom rozprawienia się z tym oporem za pomocą tradycyjnych metod tłumienia go siłą i stosowania zasady »dziel i rządź« J. Nehru odniósł się krytycznie do planów amerykańskich, które zakładały »wspólną akcję« w Indochinach państw zachodnich i niektórych z rejonu Azji. Według niego stanowiło to zagrożenie dla pokoju w tej części świata i jako alternatywę wysunął sześciopunktowy projekt uregulowania sporu”. Por. *Konferencja Genewska 26 kwietnia–21 lipca 1954 r. Dokumenty i materiały*, Warszawa 1954, s. 31–37.

¹⁸ *Materiały w sprawie likwidacji rebelii w Tybecie*, Ambasada Chińskiej Republiki Ludowej w Polsce, Warszawa 1959, s. 104.

¹⁹ Podczas rozmów prowadzonych przez Delegację tybetańską przybywającą w Pekinie 23 V 1951 r. podpisano tzw. 17-punktowe porozumienie potwierdzające chińską okupację Tybetu. „Zbiór Dokumentów” PISM, 1951, nr 6–7, s. 1371–1379; Dalajlama XIV, *Wolność na wygnaniu*, Warszawa 1993, s. 38.

Nieśmiałe indyjskie protesty nie przyniosły żadnego efektu. Co więcej, J. Nehru podczas publicznych wystąpień usprawiedliwiał inwazję komunistycznego sąsiada. W tej kwestii stanowisko indyjskiej opinii publicznej było rozbieżne z założeniami rządu. Świadomy słabości indyjskiego potencjału militarnego i związanymi z tym ograniczonymi możliwościami podjęcia działań przeciwko Chinom²⁰, J. Nehru uznał, że jedynym sensownym wyborem była jego polityka „niezaangażowania”. Była to zasługa K. M. Panikkara, pełniącego w tym czasie funkcje ambasadora w Chinach, znanego z pojednawczego stanowiska wobec Pekinu. J. Nehru, rozpatrując sprawę Tybetu, stwierdzał, że: „Władze brytyjskie w Indiach ustanowiły pewne uprawnienia eksterytorialne w Tybecie. Gdy Indie stały się niepodległe, odziedziczyliśmy niektóre z tych uprawnień. Będąc jednak całkowicie przeciwni tego rodzaju eksterytorialnym prawom w innym kraju, nie pragnęliśmy ich zachować. Wkrótce po wkroczeniu armii chińskiej do Tybetu stanęła sprawa tych eksterytorialnych uprawnień i wtedy z miejsca zgodziliśmy się ich wyrzec”²¹.

Zgodnie z tym stanowiskiem w listopadzie 1950 r. rząd indyjski uznał suwerenne prawo Chin do utrwalenia wpływów w Tybecie i odmówił przedstawicielom tybetańskiej emigracji zaprezentowania sprawy ich kraju na forum Zgromadzenia Ogólnego ONZ. Delegat Indii przyczynił się również do odrzucenia w Komisji Politycznej V Sesji Zgromadzenia Ogólnego wniosku delegata Salwadoru o rozpatrzeniu wniosku Tybetańczyków²².

W przeciwieństwie do pojednawczych kroków rządu indyjskiego kierownictwo chińskie w pierwszym okresie swej działalności odnosiło się z rezerwą wobec indyjskich inicjatyw. Zgodnie z przyjętym stanowiskiem międzynarodowego ruchu komunistycznego, Komunistyczna Partia Chin krytykowała Indie głównie za ich neutralizm²³.

Połowa lat pięćdziesiątych stanęła jednak pod znakiem pozytywnych zmian w chińskiej polityce wobec Indii. Już około 1953 r. przywódcy chińscy zaczęli podkreślać znaczenie bezkonfliktowego współistnienia oraz konieczność stosowania pokojowych metod w rozstrzygnięciu sporów międzynarodowych. To odprężenie ujawniło się w porozumieniu chińsko-indyjskim w sprawie Tybetu z 29 kwietnia 1954 r.²⁴ Kwestia ta stała się impulsem do określenia pięciu podstawowych zasad dobrosąsiedzkich stosunków między dwoma państwami:

- 1) wzajemne poszanowanie dla suwerenności i integralności terytorialnej,
- 2) wzajemna nieagresja,
- 3) nieingerencja w sprawy wewnętrzne,

²⁰ Budziło to rozczarowanie wśród Tybetańczyków, którzy liczyli na pomoc indyjską, powołując się na więzi kulturalne i religijne. Por. Dalajlama XIV, *op. cit.*, s. 43.

²¹ Cyt. za: B. Mrozek, *Nehru*, Warszawa 1974, s.137.

²² *Yearbook of the United Nations 1950*, New York 1951, s. 120.

²³ ChRL traktowała neutralizm jako czysty kamuflaż dla tzw. proimperialistycznych postaw.

²⁴ Por. „Zbiór Dokumentów” PISM, 1954, s. 115–116.

- 4) równe i obopólne korzystne stosunki,
- 5) pokojowe współlistnienie²⁵.

Rokowania indyjsko-chińskie w przedmiocie zagadnień dotyczących stosunków pomiędzy Chinami a Indiami w Tybetańskim Okręgu Chin odbywały się w Pekinie w okresie od 31 grudnia 1953 do kwietnia 1954 r.²⁶ Prócz wymienionych pięciu zasad pokojowego współlistnienia, strony porozumienia uregulowały sprawy dotyczące wymiany handlowej i przemieszczania ludności cywilnej na linii Indie-Tybetański Okręg Chin. Na podstawie zawartej ugody rząd Indii utrzymał agencje handlowe w tybetańskich miastach Yantung, Gyantse i Gartok, wyrażając przy tym zgodę na założenie przez Chiny trzech przedstawicielstw w Indiach z siedzibami w New Delhi, Kalkucie i Kalipong.

W kwestii docelowego przemieszczania się ludności cywilnej i pielgrzymek wiernych wyznania lamaistycznego, hinduskiego i buddyjskiego, układające się strony wyznaczyły po dwa ośrodki kultu religijnego w Tybecie: Kang Rimpoche i Mavam Tso oraz miejscowości Benares Sarnath Gaya i Sanchi w Indiach. Ponadto rząd Indii zgodził się odsprzedać Chinom sieć pocztową, telegraficzną, telefoniczną oraz 12 schronisk znajdujących się w Tybetańskim Okręgu Chin.

Wśród polityków indyjskich i chińskich istniało przekonanie o stworzeniu nowej podstawy dla stosunków między obu państwami i utrwaleniu przyjaźni między narodami. Powodzenie rokowań było pozytywnym sygnałem dla reszty świata i dowodem na to, że „rozstrzygnięcie każdego międzynarodowego problemu będzie możliwe, jeżeli tylko kraje przestrzegają będą powyższych pięciu zasad i przyjmą drogę rokowań”²⁷.

Porozumienie z kwietnia 1954 r. nie tylko umocniło braterstwo obu narodów, ale stało się także wyrazem zasad wzajemnego poszanowania całości terytorialnej i suwerenności, nieagresji, nieingerowania w sprawy wewnętrzne drugiej strony, równości obopólnej korzyści oraz pokojowego współlistnienia, pomimo istniejących różnic w polityce społeczno-gospodarczej.

Potwierdzeniem zawartej umowy była wizyta premiera ChRL Chou En-laja w New Delhi w czerwcu 1954 r. i rewizyta premiera Indii J. Nehru w Pekinie w październiku 1954 r. W czasie trzydniowego pobytu w stolicy Indii chiński premier w licznych wystąpieniach publicznych dał wyraz przyjaźni i współpracy

²⁵ Pokojowe współlistnienie oznacza wyrzeczenie się wojny między państwami, równouprawnienie, wzajemne zrozumienie i uwzględnienie wspólnych interesów, nieingerencja w sprawy wewnętrzne, poszanowanie suwerenności i integralności terytorialnej.

²⁶ Z ramienia Centralnego Rządu Ludowego Chińskiej Republiki Ludowej w rokowaniach brał udział m. in.: wiceminister spraw zagranicznych Centralnego Rządu Ludowego Czang Han-fu, przewodniczącym indyjskiej delegacji rządowej był ambasador Indii w ChRL Nedyam Raghavan. Por. „Zbiór Dokumentów” PISM, 1954, nr 5 s. 1153–1198.

²⁷ *Ibidem*, s. 1155.

między narodami Indii i Chin. Jak stwierdził podczas jednego z oficjalnych wystąpień, „przyjaźń między Indiami i Chinami ma 2000-letnią tradycję mimo 2000 mil granicy”, podkreślając przy tym nadrzędność polityki pokojowej we wzajemnych relacjach oraz „konieczność współpracy indyjsko-chińskiej w zapewnieniu pokoju w Azji”²⁸.

Spotkanie to zapoczątkowało okres ożywionych stosunków na linii Pekin-New Dehli, przejawiających się w częstych kontaktach na szczeblu rządowym i dyplomatycznym, współpracą handlową i gospodarczą. W tych okolicznościach wśród opinii publicznej oraz kręgów politycznych szybko utrwaliło się hasło braterstwa Hindusów i Chińczyków.

Dla Jawahariala Nehru układ z 1954 r. był wielkim sukcesem dyplomatycznym, co podkreślił w rozmowie z Michaëlem Brecherem w 1956 r.: „Co przede wszystkim wywierało wrażenie, to niezwykła żywiołowa siła narodu chińskiego. Odczuwałem to już dawniej, ale nie tak wyraźnie. Chińczycy są niezwykłymi robotnikami, umiejącymi pracować zespołowo i to samo w sobie już daje siłę. Obecnie przy scentralizowanym rządzie daje im to rzeczywiście straszliwą siłę [...] Myślę, że nikt na całym świecie nie pracuje tak ciężko jak Chińczycy”²⁹.

Realnym przejawem współpracy indyjsko-chińskiej na arenie międzynarodowej było ustalenie wspólnej koncepcji utworzenia w rejonie Azji „strefy pokoju”, którą lansowano w polityce tych krajów w latach 1954–1957. Powyższa inicjatywa zakładała unikanie konfliktów pomiędzy państwami azjatyckimi na drodze konsultacji i wspólnych wysiłków dyplomatycznych, wspieranych również udziałem państw spoza kontynentu azjatyckiego. W „strefie pokoju”, według tej koncepcji, miały znaleźć się te państwa, które realizowały tzw. politykę pozytywnego neutralizmu w założeniu, że nie zwiążą się sojuszem w innym bloku wojskowym. Warunek nieangażowania się w sojusze wojskowe stał się o tyle istotny, gdyż w tym czasie z inicjatywy USA doszło do powołania paktów militarno-politycznych, tj. SEATO³⁰ i Paktu Bagdadzkiego³¹,

²⁸ „Zbiór Dokumentów” PISM, 1954, nr 10, s. 2773–2807.

²⁹ M. Brecher, *op. cit.*, s. 45.

³⁰ South-East Asia Treaty Organization (Pakt Południowo-Wschodniej Azji), powołany z inicjatywy USA na konferencji założycielskiej w Manili obradującej 6–8 IX 1954 r. Oprócz USA do sojuszu przystąpiły: Australia, Nowa Zelandia, Filipiny, Francja, Tajlandia i Wielka Brytania. Sygnatariusze zobowiązali się do wzajemnej współpracy i udzielenia sobie pomocy w zwalczaniu agresji, jak również przeciwstawienie się rozszerzaniu komunizmu. „Zbiór Dokumentów” PISM, 1954, nr 9, s. 2206–2215.

³¹ Pierwszym krokiem w tworzeniu paktu był sojusz między Turcją a Pakistanem zawarty w kwietniu 1954 r., następnie Turcja podpisała porozumienie z Irakiem w kwietniu 1955 r. We wrześniu tego roku do układu kolejno przystąpiły: Wielka Brytania, Pakistan i Iran. W ten sposób powstał sojusz wojskowy, który przyjął nazwę od siedziby kwatery głównej w Bagdadzie. Był on kolejnym sojuszem antykomunistycznym, wiążącym Pakt Północno-Atlantycki z Paktem Południowo-Wschodniej Azji, a pośrednio także z ANZUS. USA ze względów formalnych nie przystąpiły do paktu, ale uczestniczyły w sesjach Rady Paktu w charakterze obserwatora. Por. W. Góralczyk, *op. cit.*, s. 54–69.

które traktowano w Chinach i Indiach jako ingerowanie w sprawy państw azjatyckich. W treści wystąpienia Sardar Panikara czytamy: „W Azji Południowo-Wschodniej istnieje SEATO. Zakłada się, że celem jest obrona wolności krajów azjatyckich, lecz z ośmiu członków SEATO pięć stanowią kraje pozaazjatyckie, a tylko trzy państwa azjatyckie – Pakistan, Syjam i Filipiny – są członkami paktu. Nie chcę sugerować, że jest to usiłowanie powrotu do kolonializmu, ale SEATO stawia z powrotem na scenie mocarstwa kolonialne z lat minionych, których władza przestała istnieć. Dla większości Azjatów wygląda to na wpuszczenie imperializmu tylnymi drzwiami”³².

Dla rządu Indii te pakt były przejawem neokolonializmu i ingerencji w sferę polityki regionu azjatyckiego. Kolejnym powodem wrogiego nastawienia tego państwa do bloków militarnych było uczestnictwo w nich Pakistanu, z którym Indie toczyły spór w sprawie przynależności Kaszmiru. Powyższe względy sprawiły, że rząd indyjski nie przyjął amerykańskiej propozycji przystąpienia do sojuszu. Jak twierdził J. Nehru: „Z pewnością jednak nikt nie może sobie wyobrazić, że rząd Pakistanu przystąpił do tego paktu, ponieważ oczekiwał bliskiej inwazji lub agresji ze strony Związku Radzieckiego. Gazety pakistańskie i oświadczenia odpowiedzialnych ludzi w Pakistanie dały jasno do zrozumienia, że Pakistan przyłączył się do Paktu z powodu Indii. Albo obawiają się oni Indii, albo też chcą wzmocnić i jak się obecnie mówi, rozmawiać z pozycji siły. Niezależnie od wszystkiego przyłączyli się oni do Paktu Bagdadzkiego i SEATO głównie z powodu swej wrogości wobec Indii”³³.

Chiny w obliczu amerykańskiej polityki otaczania terytorium chińskiego kordonem sojuszy i traktatów bezpieczeństwa odczuwały niepokój i traktowały tę politykę nie tylko jako przejaw amerykańskiej wrogości wobec rządu w Pekinie, ale także zamiar opanowania całej Azji.

Liczne deklaracje sympatii ze strony oficjalnych władz chińskich utwierdzały Indie w przekonaniu, że dotychczasowa polityka neutralizmu okazała się skuteczną i owocną. Niemniej jednak coraz częściej występowały w polityce chińskiej elementy napawające władze indyjskie obawami co do faktycznych intencji kierownictwa Chin na arenie azjatyckiej.

Już w drugiej połowie lat pięćdziesiątych pojawiły się przesłanki współpracy w przewodzeniu na obszarze Azji. Świadczyć o tym może przebieg kongresu politycznego krajów afrykańskich i azjatyckich w Bandungu, na którym stanowisko Indii ostatecznie zostało odrzucone na dalszy plan. Wprawdzie gospodarzem tej pierwszej po zakończeniu wojny międzynarodowej konferencji (18–29 kwietnia w 1955) był prezydent Indonezji Ahmed Sukarno, to jednak

³² „India New”, 24 V 1958.

³³ J. Nehru, *Independence and After Collection of Speeches 1946–1949*, vol. 8, Delhi 1958, s. 319.

główna inicjatywa skupiła się w ręku J. Nehru³⁴. Konferencja, na którą przybyło 29 delegacji pod przewodnictwem szefów rządów i ministrów spraw zagranicznych, miała być uwieńczeniem działań podejmowanych przez przywódcę Indii w celu rozszerzania solidarności i współpracy krajów afro-azjatyckich.

Zgodnie ze wcześniejszymi założeniami tok dyskusji skierowano na najistotniejsze dla obu kontynentów kwestie polityczne, sytuację międzynarodową, zagadnienie rozbrojenia, działalność ONZ, współpracę gospodarczą i kulturalną oraz problematykę przestrzegania praw człowieka i praw narodów do samostanowienia.

Głównym tematem zjazdu były obawy młodych państw Azji i Afryki przed dominacją polityki międzynarodowej na skutek konfliktu amerykańsko-sowieckiego. Na spotkaniu wypracowano zręby ideologii „niezangażowania”, która w późniejszych latach stała się politycznym wektorem państw Trzeciego Świata i fundamentem „ruchu niezangażowanych”. Uczestnicy ponadto ogłosili neutralność wobec zimnej wojny i zapowiedzieli walkę z wszelkimi przejawami kolonializmu³⁵.

Przebieg konferencji okazał się istotny również z innego powodu. Ujawnił się wówczas, niepokojący ze względów międzynarodowych, aspekt rywalizacji indyjsko-chińskiej o przywództwo w Trzecim Świecie. J. Nehru dążył do zapewnienia Indiom roli przywódczej, a sobie przypisywał funkcję lidera w ruchu państw niez zaangażowanych. W czasie konferencji próbował to osiągnąć narzucając porządek obrad, czym nie zyskał popularności wśród delegatów poszczególnych państw. Dla kontrastu Czou En-laj wykreował przychylny wizerunek swojej osoby, podkreślając stale w przemówieniach znaczenie słowa „pokój”. Premier Chin, wykorzystując w imię racji stanu głoszoną dotąd przez stronę indyjską zasadę „Panch Sheela”, podejmował rozmowy z państwami, z którymi Chiny nie potrafiły jak dotąd znaleźć płaszczyzny porozumienia³⁶.

³⁴ J. Nehru był rzecznikiem afro-azjatyckiej współpracy. W 1927 r. brał udział, jako reprezentant Indyjskiego Kongresu Narodowego, w Kongresie Przeciwko Uciskowi i Imperializmowi, zorganizowanym w Brukseli; uczestniczyło w nim 21 delegacji z krajów Azji, Afryki, Ameryki i Europy. Kongres uchwalił szereg rezolucji potępiających kolonializm i powołał do życia Ligę Walki Przeciwko Imperializmowi i Kolonializmowi. J. Nehru powołany został do jej prezydium. Do zwołania konferencji azjatyckiej wrócono dopiero po zakończeniu II wojny światowej. W maju 1946 r. z inicjatywy Indyjskiego Kongresu Narodowego zwołano konferencję państw azjatyckich w New Delhi, która miała rozszerzyć współpracę między tymi państwami. Nehru następująco określił cele i perspektywy współpracy krajów Azji: „Nie jesteśmy przeciwko komukolwiek, naszym wielkim celem jest rozwijanie pokoju i postępu na całym świecie. Zbyt długo Azjaci byli petentami w zachodnich dworach i kancelariach. Ten rozdział musi należeć do przeszłości. Chcemy stanąć na własnych nogach i współpracować ze wszystkimi, którzy są gotowi do współpracy z nami. [...] W tym krytycznym momencie historii Azja z konieczności będzie odgrywać żywotną rolę. Powołano Organizację Stosunków Azjatyckich”. J. Nehru, *Independence...*, vol. 3, s. 295; i d e m, *Odkrycie Indii*, Warszawa 1957, s. 54.

³⁵ *Bandung, konferencja Krajów Azji i Afryki (18–24 kwietnia 1955). Dokumenty i materiały*, Warszawa 1955, s. 32.

³⁶ Omar Ali Amer, *China and the Afro-Asian Peoples Solidarity Organization 1958–1967*, Universite de Geneve 1972, s. 58–83.

Niekorzystna pozycja Indii uwidoczniła się najwyraźniej w końcowym pięciopunktowym komunikacie, który w efekcie nie uwzględniał wszystkich założeń polityki J. Nehru. Należy podkreślić, że treść pięciu punktów (2, 3, 4, 7, 9) nawiązywała do zasad pokojowego współistnienia zawartego między rządem indyjsko-chińskim w sprawie Tybetu, jednakże wbrew stanowisku indyjskiemu zatwierdzono kontrowersyjny problem rezygnacji z sojuszy wojskowych, który został ujęty w końcowej deklaracji w pkt 5 komunikatu. Potwierdzał on prawo każdego narodu do indywidualnej lub zbiorowej obrony zgodnie z kartą ONZ.

Wbrew deklaracjom w Bandungu, zakładającym pokojowe współistnienie państw azjatyckich, wrogie stanowisko Chin wobec Indii ulegało nasileniu. W tym okresie niepokój władz oraz części indyjskiej opinii budziły mapy publikowane w Chinach, na których granica z Indiami różniła się na ich niekorzyść.

Oprócz rywalizacji na szeroko rozumianej arenie międzynarodowej dla rozwoju stosunków indyjsko-chińskich najistotniejsze znaczenie miały obiektywne sprzeczności w polityce zagranicznej w regionie oraz sposób, w jaki te sprzeczności były interpretowane przez strony sporu. Kolidacja interesów ujawniła się niestety pod postacią konfliktu zbrojnego.

Interesy chińskie i indyjskie kolidowały ze sobą przede wszystkim na płaszczyźnie międzynarodowego bezpieczeństwa w regionie himalajskim. Bezpieczeństwo to naruszone było przez wspomnianą już odmienną interpretację granic, jak również politykę stron w państwach przyległych: Birmie, Nepalu, Buhtanie i Sikkimie. W wymienionych państwach zarówno Indie, jak i Chiny posiadały historycznie ustalone wpływy i interesy.

Jedną z metod osłabiania Indii w rejonie himalajskim było wspieranie przez rząd chiński dążeń secesyjnych tych państw. Było to wsparcie ideologiczne, a także materialne, czego przykładem może być poparcie dla zbuntowanych plemion górskich z pogranicza birmańskiego. Plemiona walczące, powołując się na odrębność etniczną i religijną, żądały ograniczenia wpływów indyjskich i samorządności, ale głównym aspektem walki były dążenia niepodległościowe. Chińczycy, by podważyć pozycję indyjską w tym rejonie, udzielali pomocy obozom szkoleniowym rozmieszczonym w Birmie i Wschodnim Pakistanie, co było przedmiotem licznych protestów ze strony Indii³⁷.

Kolejnym ośrodkiem himalajskim, w którym chińskie władze dążyły do osłabienia pozycji Indii, był Nepal. Niepodległe Indie, odnosząc się do tradycji historycznej z czasów Imperium Brytyjskiego, podpisały dwa układy z tym państwem³⁸. Pierwszy, z 31 lipca 1950 r. był traktatem o przyjaźni, gwarantującym suwerenność Nepalu i nawoływał do konsultacji strony układu w mo-

³⁷ A. Halimarski, *Trzy kręgi polityki zagranicznej Chin*, Warszawa 1982, s. 51–55.

³⁸ Wielka Brytania kontrolowała stosunki zagraniczne i handel nepalski, pozostawiając królowi tego państwa formalną niezależność. Faktycznie władza należała do brytyjskiego rezydenta, co potwierdzał układ brytyjsko-nepalski z 1925 r.

mencie zagrożenia. Drugi, z października 1950 r. o charakterze gospodarczym, regulował wolny handel pomiędzy Indiami i Nepalem.

Dla komunistycznych Chin okupujących Tybet, Nepal ze względu na sąsiedztwo i powiązanie religijno-kulturalne z regionem tybetańskim stanowił istotny punkt strategiczny. Należy zaznaczyć, że kraj ten położony u stóp najwyższych gór świata jako jedyny na subkontynencie indyjskim pozostawał pod rządami autorytarnymi, a panujący system społeczny zachował zasady feudalne. Propaganda chińska, po opanowaniu Tybetu, zaczęła przenikać w granice Nepalu i stała się inspiracją dla niezadowolonych z sytuacji politycznej Nepalczyków³⁹.

W 1956 r. wyraźnie ujawniła się rywalizacja chińsko-indyjska o wpływy w Katmandu. Na tę sytuację wpłynęły dwie zasadnicze kwestie: powołanie Tanka Prasad Acharya na funkcję premiera w nepalskim rządzie, który przyjął wrogię nastawienie wobec Indii⁴⁰ oraz wynik wrześniowych chińsko-nepalskich negocjacji, które doprowadziły do podpisania porozumienia między tymi państwami. Porozumienie przewidywało otwarcie chińskiego konsulatu w Katmandu, ponadto na terenie Nepalu miały zostać umieszczone trzy chińskie agendy handlowe⁴¹. Na mocy umowy uruchomiono bezpośrednio telegraficzną komunikację między Katmandu a Lhasą, co oznaczało pominięcie radiostacji w New Delhi.

Rywalizacja indyjsko-chińska o wpływy w Nepalu miała również podłoże gospodarcze. Władze Pekinu, mając na celu zjednanie Nepalu, gotowe były udzielić mu pomocy finansowej. W ramach wspierania ekonomicznego Nepalu Chiny przekazały kwotę 60 mln rupii niezwłocznie po podpisaniu porozumienia w 1956 r. W 1960 r. chińska pomoc gospodarcza wynosiła 100 mln rupii⁴².

W obliczu pierwszych powszechnych wyborów w Nepalu planowanych na koniec 1956 r. wsparcie ekonomiczne Pekinu wzbudzało niepokój wśród polityków indyjskich, którzy obawiali się, że może ona posłużyć celom

³⁹ W New Delhi panował pogląd, że kontynuowanie reakcyjnych rządów może być niebezpieczne dla Nepalu, a zwłaszcza dla komunistycznych wpływów z ChRL. Podczas pobytu nepalskiego premiera w New Delhi w celu negocjacji nowego traktatu z Indiami, Nehru niedwuznacznie mówił w parlamencie: „Wolność interesuje nas w abstrakcji. Jeśli ona nie przyjdzie, siłą będzie wprowadzona, sama w sobie będzie stworzona. My według tego dajemy radę władzom Nepalu, by obraty kurs demokratyczny, który porusza świat współczesny”. Po tej wizycie w Nepalu odbyły się demonstracje przeciw rządowi autorytarnym dziedzicznych premierów z dynastii Ranów, którzy zostali obaleni. Rozpoczęto erę eksperymentów zwaną demokracją panczejatów, mających stworzyć samorządowe zaplecze dla autorytarnej władzy królewskiej. Rząd indyjski, który wyraźnie faworyzował króla, któremu zabezpieczył powrót, miał odegrać rolę mediatora. Por. J. Rowland, *op. cit.*, s. 146–147.

⁴⁰ Jego partyjna gazeta „Sanaj” wydała serię reportaży krytycznych wobec Indii. Jeden z nich nawoływał do rewizji indyjsko-nepalskiego traktatu handlowego. Inne gazety w swych antyindyjskich wystąpieniach poszły dalej. Oskarżały Indie o niewierność idei pokojowego współistnienia, a relacje indyjsko-nepalskie dowodzą, że ogłoszona ideologia współistnienia nie ma zastosowania w praktyce. Por. *ibidem*, s. 149.

⁴¹ Faktycznie agencji tych nigdy nie powołano.

⁴² *Ibidem*, s. 151.

propagandowym i doprowadzić do zwycięstwa partii o poglądach antyindyjskich. Z tego względu New Delhi w październiku 1956 r. wysłała z wizytą do Nepalu prezydenta Rajendra Prased. Podczas rozmów dał on do zrozumienia, że jego rząd nie ma zamiaru zrezygnować ze specjalnej pozycji w Nepalu, jak również wskazał, że Hindusi są przygotowani na realizację ekonomicznego programu rozwojowego⁴³.

Należy zaznaczyć, że równoległe z ekonomiczną pomocą kierowaną do Katmandu władze chińskie, w celu podważania stanowiska Indii, odwoływały się do więzi kulturowych łączących oba narody. W czasie oficjalnej wizyty w Katmandu w styczniu 1957 r. Czou En-laj zwracał się do Nepalczyków słowami: „Bracia z jednej krwi”⁴⁴.

Wraz z wybuchem powstania antychińskiego w Lhasie w marcu 1959 r. Nepal, podobnie jak Indie, stał się obiektem ataków władz chińskich, które wysuwały oskarżenia o wspieranie rebeliantów tybetańskich⁴⁵. Nehru, w obliczu manewrów wojsk chińskich wzdłuż granic tybetańskich, podczas wystąpienia w parlamencie dotyczącego polityki zagranicznej rządu indyjskiego deklarował, że ewentualna agresja na Nepal będzie jednoznaczna z wypowiedzeniem wojny Indiom. Reakcja Katmandu na deklaracje Nehru była zaskakująca. Nowo wybrany premier rządu nepalskiego Bishweswar Prasad Koirala oświadczył, że w obliczu agresji chińskiej jego gabinet będzie szukał poparcia w ONZ. Deklaracja ta stanowiła wyraz dezaprobaty dla planów politycznych Indii wobec Nepalu. W ten sposób rząd tego państwa chciał zachować neutralność w swych relacjach między Indiami a Chinami. Ignorując doniesienia o chińskim naruszeniu granic, Koirala podkreślał, że Indie i Chiny są traktowane jako równorzędni przyjaciele Nepalu. Na potwierdzenie tego stanowiska w połowie grudnia nepalska delegacja składająca się z członków parlamentu udała się w podróż do New Delhi, a miesiąc później premier rządu – na zaproszenie Nehru – przybył do Indii. W czasie tej wizyty wydano wspólny komunikat, w którym znacząco przemilczano aspekt wspólnej obrony⁴⁶.

Akcja dyplomatyczna Nepalu skłoniła Pekin do przedstawienia propozycji unormowania wzajemnych stosunków na płaszczyźnie pojednawczej. Zostały one potwierdzone podpisanymi przez te państwa umowami. W Układzie o pokoju i przyjaźni z kwietnia 1960 r. strony potwierdzały wzajemne poszanowanie

⁴³ Dwa miesiące później premier nepalski odbył wizytę w Indiach, w publicznych wystąpieniach deklarował neutralność Nepalu, podkreślał konieczność przyjaznych stosunków zarówno z Pekinem, jak i New Delhi. Paradoxem chwili było wykorzystywanie przez rząd nepalski chińskiej pomocy finansowej. W oficjalnych wypowiedziach Nepalczycy wskazywali na ścisłe związki z Indiami. Por. *ibidem*, s. 152.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 153.

⁴⁵ Na skutek powstania w Lhasie ogromna część tybetańskiej ludności udała się na emigrację. Największe skupiska uchodźców tybetańskich znajdowały się w Indiach i Nepalu.

⁴⁶ J. Rowland, *op. cit.*, s. 146–147.

niepodległości, suwerenności i integralności terytorialnej; ponadto odwoływały się do rozstrzygnięcia wszystkich sporów wzajemnych na drodze pokojowej⁴⁷. 5 października 1961 r. podczas wizyty króla nepalskiego w Pekinie ustalono przebieg granicy między tymi państwami⁴⁸.

Należy zaznaczyć, że zawierając wspomniane układy, zarówno Chiny, jak i Nepal kierowały się również innymi pobudkami. Chińczycy poprzez porozumienie z Nepalem pozyskali kolejny argument w planowanych rozmowach z Nehru. Nepalczycy niewątpliwie byli zainteresowani nawiązaniem bliższej współpracy z Pekinem, jednakże kwestią prestiżową było ustalenie przynależności Mount Everest⁴⁹.

Począwszy od 1959 r. dyplomacja chińska podejmowała próby odizolowania Bhutanu i Sikkimu⁵⁰ od Indii. Emisariusze chińscy zachęcali władców tych królestw do rozwijania stosunków z ChRL z pominięciem Indii, oferując im w zamian pomoc gospodarczą. Przedmiotem zabiegów był głównie Bhutan⁵¹, co wynikało z jego strategicznego położenia. Kraj ten przed 1947 r. znajdował się w sferze wpływów brytyjskich, następnie zwierzchność nad Bhutanem przejęły Indie. Układ indyjsko-bhutański z 1949 r. gwarantował królestwu suwerenność poza kwestią polityki zagranicznej (zwłaszcza w odniesieniu do relacji z Chinami), która miała być kierowana z New Delhi.

Do końca lat pięćdziesiątych Chiny nie podejmowały bezpośrednich kroków mających na celu podważanie tradycyjnych więzi łączących te dwa państwa z Indiami. 8 września 1959 r. Czou En-laj w liście skierowanym do Nehru podkreślił, że „Chiny pragną żyć z Sikkimem i Bhutanem w warunkach przyjaźni i wzajemnej nieagresji, a także zawsze szanują stosunki istniejące między nimi a Indiami”⁵².

W kolejnych notach rządu chińskiego wydawanych na przełomie 1959 i 1960 r., premier Czou En-laj zapewniał, że jego kraj nie posiada spornych terytoriów z Bhutanem, jedynie występują pewne niejasności na linii Mc Mahona.

⁴⁷ *Polityka zagraniczna...*, t. 3, 1960–1964, s. 76.

⁴⁸ Por. „Zbiór Dokumentów” PISM, 1961, nr 10, s. 1572–1584.

⁴⁹ Chou En-laj przybywając w kwietniu 1960 r. w stolicy Nepalu, przywitany został okrzykami „Everest jest nasz”. Jego wizyta nastąpiła bezpośrednio po nieudanych rozmowach z Nehru w momencie zaostrenia kryzysu granicznego i coraz częstszych incydentów zbrojnych. Spór o Mount Everest mógł się okazać dla chińskich władz niewygodny i doprowadzić do wzmocnienia pozycji indyjskiej. W tej sytuacji dyplomacja nepalska była na dogodnej pozycji negocjacyjnej. W czasie rozmów premierów obu krajów ustalono rozwiązanie kompromisowe, a mianowicie linia graniczna miała przebiegać dokładnie w punkcie najwyższego szczytu. Ustalenia te nie przyniosły uspokojenia na granicy chińsko-nepalskiej, a rozmowy dotyczące szczegółowego ustalenia granic trwały do 1963 r. Por. A. Halimarski, *op. cit.*, s. 55–58.

⁵⁰ Sikkim zajmuje obszar 7107 km². Do 1947 r. był stanem indyjskim, natomiast od 1947 r. uzyskał status protektoratu indyjskiego.

⁵¹ Bhutan – księstwo położone we wschodnich Himalajach, na obszarze 47 tys. km², graniczące z Indiami i Chinami.

⁵² „Zbiór Dokumentów” PISM, 1960, nr 1, s. 1237.

Pomimo tych zapewnień władze chińskie naciskały na premiera Bhutanu, by podjął rozmowy w sprawie uzgodnienia przebiegu granicy chińsko-bhutańskiej. Sytuacja ta niepokoiła rząd w New Delhi, gdyż chińska propozycja zbiegała się z nasileniem granicznego sporu chińsko-indyjskiego. Pekin, zwracając się bezpośrednio do premiera Bhutanu, z pominięciem rządu indyjskiego, chciał podważyć zwierzchnictwo Indii nad tym terytorium. W następnych latach armia chińska kilkakrotnie naruszała granicę z Bhutanem⁵³. Należy podkreślić, że podważanie granicy z Bhutanem przez dyplomację ChRL miało również podłoże wyraźnie antyindyjskie.

Na charakter stosunków chińsko-indyjskich zasadniczy wpływ wywierało stanowisko rządu indyjskiego względem Tybetu. Indie, które wykazywały żywotne interesy w Tybecie, dały temu szczególny wyraz w porozumieniu z 1954 r. Na klimat wzajemnych stosunków wpłynął kryzys tybetański, który uwidocznił się pod koniec lat pięćdziesiątych. Niezadowolenie Tybetańczyków z chińskiej polityki objawiającej się przymusową sinizacją, nakłanianiem ludności do udziału w reformach społeczno-gospodarczych naruszających tradycyjną strukturę społeczną, prześladowaniami duchowieństwa i łamaniem porozumienia z 1951 r. doprowadziły w marcu 1959 r. do wybuchu powstania zbrojnego w Lhasie.

Według chińskich kół rządzących Indie nadmiernie akcentowały więzi indyjsko-tybetańskie. Podczas walk w Tybecie Dalajlama XIV podjął decyzję o udaniu się na emigrację do Indii. Udzielenie tybetańskiemu przywódcy azylu politycznego potraktowane zostało w Pekinie jako dowód wspierania rebeliantów tybetańskich, ingerowanie w wewnętrzne sprawy Chin i sprzeniewierzenie się porozumieniu chińsko-indyjskiemu z kwietnia 1954 r. Chiński rząd zainicjował akcję propagandową, w której napiętnował działania indyjskie jako dowód imperializmu i ekspansjonizmu. Sytuację zaostrzał fakt przebywania na terytorium Indii skupisk emigrantów tybetańskich, z których w przyszłości mogli rekrutować się bojownicy w walce o niepodległość Tybetu.

Strona indyjska odrzucała zarzuty, twierdząc, że nie uznała powołanego na emigracji rządu tybetańskiego i oskarżyła chińskie władze o utrudnianie działalności indyjskiemu przedstawicielstwu handlowemu i konsulatu w Tybecie, prześladowanie obywateli indyjskich oraz popieranie indyjskiego ruchu komunistycznego⁵⁴. W tej sytuacji Indie wzmogły czujność na granicach i podjęły działania mające na celu zdobycie poparcia, a przynajmniej neutralności wśród państw himalajskich.

Konsekwencją polityki „nieangażowania” było powstrzymanie się przedstawicieli Indii od głosowania w czasie debaty w sprawie Tybetu odbywającej

⁵³ W 1962 r. w czasie konfliktu chińsko-indyjskiego armia chińska wkroczyła do Bhutanu w celu okupacji części jego terytorium. Po wymuszeniu na władzach księstwa oświadczenia, że nie zostaną rozmieszczone wojska indyjskie w jego granicach, oddziały AL-W wycofano. A. Halimarski, *op. cit.*, s. 60.

⁵⁴ Por. *Indian Communists Condemn Chinese Aggression*, New Delhi 1962.

się na forum ONZ 20 i 21 października 1959 r.⁵⁵ By nie narażać się Chińczykom, rząd indyjski blokował działalność polityczną Dalajlamy. W czasie wizyty prezydenta USA Dwighta Eisenhowera w New Delhi, w grudniu 1959 r., premier indyjski nie wyraził zgody na spotkanie prezydenta z przywódcą Tybetu, obawiając się reakcji Pekinu.

Zmiany w polityce rządu chińskiego wobec Indii nastąpiły w efekcie przemian ideologicznych w łonie partii komunistycznej. Od 1958 r. kierownictwo chińskie zamierzało przyspieszyć realizację planów mocarstwowych w ramach polityki „trzech sztandarów”⁵⁶. Chiny poszukiwały możliwości rozwoju, by w ten sposób zmniejszyć zacofanie i dystans cywilizacyjno-technologiczny dzielący je od światowych potęg. Nowa koncepcja rozwoju była w pewnym stopniu wyzwaniem polityczno-gospodarczym rzuconym ZSRR. Mao uważał, że Chiny mają szansę odgrywać znaczącą rolę w międzynarodowym ruchu komunistycznym, a także być drogowskazem dla innych zacofanych państw. Przywódca chiński w swoich wystąpieniach przewidywał, że Chiny wyprzedzą Związek Radziecki w marszu do komunizmu i stanie się to za sprawą strategii „trzech sztandarów”.

Reformy komunistycznych władz zakończyły się niepowodzeniem i przyniosły same niekorzystne konsekwencje. W trakcie realizacji „Wielkiego Skoku” z głodu i niedożywienia zmarło 20 mln osób⁵⁷. Zarejestrowano zwiększoną liczbę wystąpień przeciw władzy. Odnotowano także wzrost fali nielegalnego uchodźstwa do Honkongu i ZSRR. Nowa linia polityczna Pekinu, jak podkreśla większość badaczy, doprowadziła faktycznie do zahamowania rozwoju ekonomicznego Chin na 5–7 lat, a bezpośrednie straty gospodarcze przekroczyły sumę 100 mld juanów⁵⁸. IX Plenum KC KPCh obradujące w Pekinie w 1961 r. ogłosiło politykę odwrotu i wytyczyło nowy kurs „uregulowania, umocnienia, uzupełnienia i podniesienia gospodarki narodowej” – etap ten nazywano „okresem regulacji”.

W obliczu katastrofy „strategii trzech sztandarów” kierownictwo chińskie, chcąc podnieść swój prestiż i odwrócić uwagę społeczeństwa od niepowodzeń

⁵⁵ Projekt rezolucji został przedstawiony przez Irlandię i Malesję, na forum ONZ przyjęty jako rezolucja nr 1353.

⁵⁶ Elementami składowymi tej polityki były: wielki skok, komuny ludowe, linia generalna partii. Obszerniej na temat genezy i skutków chińskiej polityki „trzech sztandarów” piszą: W. J. Działak, *Chiny Wschodzące Supermocarstwo*, Warszawa 1996, s. 59–91; K. Gawlikowski, *Wielki skok 1957–1960*, (maszynopis powielony) 1976; S. Zyga, *Chińska Republika Ludowa 1965–1970*, Warszawa 1971, s. 46–54.

⁵⁷ R. Faligot, R. Kauffer, *Tajne służby Chin (1927–1987)*, Warszawa 1994, s. 234; W. Rodziński, *Historia Chin*, Warszawa 1992, s. 701; natomiast M. Zieliński (*Jeszcze o skutkach „Wielkiego Skoku”*, „Problemy Dalekiego Wschodu” 1987, nr 4, s. 87) szacuje śmiertelność na skutek wielkiego skoku na 27 mln.

⁵⁸ L. Goldeberg, „Wielki skok” z perspektywy czasu, „Problemy Dalekiego Wschodu” 1983, nr 3–4, s. 53.

polityki wewnętrznej, szukało sukcesów na forum międzynarodowym. Rozpoczęto otwarcie formułować nowe założenia ideologiczne polityki zagranicznej. Według teorii Mao Tse-tunga konflikt międzynarodowy i wojna to niezbędne środki do zapanowania socjalizmu w skali światowej. Było to odejście od lansowanej polityki pokojowego współlistnienia. Jednocześnie zajęto krytyczne stanowisko wobec wszelkich rozwiązań zamierzających do zahamowania wyścigu zbrojeń. Ten gwałtowny zwrot w chińskiej doktrynie politycznej nastąpił pod wpływem żadnej sukcesów partii komunistycznej. Izolacja międzynarodowa, niemożność lansowania doktryny polityki zagranicznej na forum ONZ i w ramach innych organizacji międzynarodowych skłoniła Chiny do podjęcia próby uzyskania przywódczej roli wśród państw Trzeciego Świata, eliminując w ten sposób wpływy wrogich mocarstw. Władze chińskie w eskalacji napięcia międzynarodowego, w szczególności między ZSRR a USA, upatrywały korzystnych warunków realizacji swych wielkomocarstwowych ambicji. Nie bez znaczenia dla zmiany wytycznych w polityce zagranicznej był fakt rosnącego zaangażowania Stanów Zjednoczonych w Indochinach, Tajlandii, Pakistanie oraz rozdźwięk między Chinami a ZSRR. Wszystkie te czynniki wpłynęły na stanowisko kierownictwa chińskiego wobec Indii⁵⁹.

Analizując stosunki chińsko-indyjskie w latach pięćdziesiątych można sformułować tezę, że w znacznej mierze o ich natężeniu decydował charakter relacji na linii Moskwa-Pekin. W pierwszych latach funkcjonowania ChRL jej główne nury polityki zagranicznej były zgodne z generalną linią ruchu komunistycznego⁶⁰. Według propagowanej przez Józefa Stalina koncepcji neutralizm traktowany był w tym czasie jako kamuflaż dla jawnego popierania imperializmu. Zgodnie z tymi założeniami ChRL w latach 1949–1954 odnosiła się obojętnie wobec kompromisowego nastawienia kół politycznych New Delhi wobec Pekinu, co szczególnie wyraźnie uwidoczniło się na arenie międzynarodowej. Należy wspomnieć, że stosunki chińsko-radzieckie były w tym okresie przyjazne i rozwijały się aktywnie na różnych płaszczyznach. Świadczą o tym liczne układy o dobrosąsiedztwie, współpracy politycznej i gospodarczej zawierane między tymi państwami⁶¹.

W latach pięćdziesiątych stanowisko radzieckie wobec neutralizmu uległo zmianie. Doprowadziło to do przełomu w założeniach politycznych chińskich

⁵⁹ Por. S. Pawlak, *op. cit.*, s. 128.

⁶⁰ Podczas I Sesji Ludowej Politycznej Konferencji Konsultatywnej (LPKK) 29 X 1949 r. w tzw. wspólnym programie przyjęto wytyczne chińskiej polityki zagranicznej, w którym opowiedziano się za obroną pokoju na świecie, przeciwko „agresji imperialistycznej” oraz za współpracą ze Związkiem Radzieckim. Pierwszym państwem, które uznało ChRL, był ZSRR (2 X 1949 r.).

⁶¹ W grudniu 1949 r. Mao Tse-tung z pierwszą wizytą zagraniczną udał się do Moskwy. W czasie tej wizyty trwającej do lutego 1950 r. podpisano szereg porozumień, m. in. 14 II 1950 Układ o Przyjaźni, Sojuszu i Pomocy Wzajemnej. Por. „Zbiór Dokumentów” PISM, 1950, nr 2, s. 12–17.

sfer rządzących, w których szczególną rolę wyznaczono naprawie chłodnych relacji z Indiami. Polityka ta znalazła wyraz we wspomnianym już ratyfikowaniu pięciu zasad pokojowego współistnienia zawartych z rządem Indii w sprawie Tybetu. Chiny głosiły, że będą się kierować tymi zasadami nie tylko w stosunkach z Indiami, ale staną się one wytyczną całej polityki zagranicznej Pekinu⁶².

Od połowy lat pięćdziesiątych władze chińskie przyjęły nową taktykę polityczną w stosunkach międzynarodowych. Zaniechano wówczas wspierania partii komunistycznych w różnych regionach Azji i zaczęto zabiegać o ustanowienie stosunków dyplomatycznych z państwami tego kontynentu.

Strona radziecka przychyliła się do postanowień porozumienia chińsko-indyjskiego, o czym świadczą spotkania przywódców radzieckich z sygnatariuszami tego układu.

W 1954 r. z okazji piątej rocznicy proklamowania ChRL z wizytą do Pekinu przybył Nikita Chruszczow. Przywódcy państw doszli do porozumienia w kwestii wycofania radzieckich oddziałów wojskowych z bazy w Port Arthur, podpisano również deklaracje rządów ZSRR i CHRL, w której zawarto główne wytyczne polityki zagranicznej reprezentowanych państw: „Polityka ta odpowiada żywotnym interesom wszystkich narodów, w tym narodów Azji, których bezpieczeństwo i pomyślność mogą być zagwarantowane tylko w oparciu o wspólne wysiłki państw w obronie pokoju”⁶³.

W opublikowanej w styczniu 1957 r. wspólnej deklaracji radziecko-chińskiej, dotyczącej zagadnienia globalnego pokoju, potępiono utworzenie we wrześniu 1954 r. paktu militarnego SEATO zainicjowanego przez Stany Zjednoczone, który w opinii ZSRR i CHRL był wymierzony przeciwko pokojowi w regionie i zagrażał bezpieczeństwu i niezależności krajów Azji⁶⁴. W podobnym duchu odbyły się spotkania strony radzieckiej z premierem Indii J. Nehru.

W dniach 7–23 czerwca 1955 r. J. Nehru przebywał w Moskwie. We wspólnym oświadczeniu strony potwierdziły gotowość kształtowania stosunków na gruncie pokojowego współistnienia, które przyjęto na konferencji w Bandungu. W trakcie wygłaszanych przemówień przywódcy, indyjski i radziecki, podkreślali konieczność współpracy międzynarodowej państw na gruncie pokoju bez względu na panujący w tych państwach system polityczny. „Nie ma żadnych powodów [przedmowa J. Nehru wygłoszona na wiecu w Moskwie 21 czerwca 1955 r. – J. M.], dla których kraje o różnych systemach politycznych, społecznych czy gospodarczych nie mogły współpracować w ten sposób pod warunkiem, że nie będą się wtrącały nawzajem w swe sprawy i nie będą narzucały swej woli lub próbowały narzucić swego panowania”. Indie i ZSRR opowiedziały się również

⁶² Zasady te włączono do dokumentów VIII zjazdu KPCH we wrześniu 1956 r. W tym duchu Chiny nawiązały stosunki dyplomatyczne z wieloma państwami. Por. *Zagadnienia Międzynarodowego Ruchu Robotniczego. Wybór dokumentów 1956–1961*, Warszawa 1963, z. 1, s. 2.

⁶³ *Polityka zagraniczna...*, t. 1, s. 333.

⁶⁴ „Zbiór Dokumentów” PISM, 1957, nr 1, s. 20.

za zakazem stosowania broni jądowej, a także za znaczącym ograniczeniem zbrojeń niekonwencjonalnych⁶⁵.

W końcu 1955 r. delegacja radziecka przybyła do Indii. We wspólnych oświadczeniach potwierdzono zbieżność poglądów ZSRR, Birmy, Indii i Afganistanu w ważnych sprawach współczesnego życia międzynarodowego. Potwierdzono gotowość do łagodzenia napięcia międzynarodowego, potępiono także politykę tworzenia agresywnych bloków wojskowych w Azji. Z Indiami osiągnięto porozumienie w sprawie rozszerzenia wzajemnych dostaw przemysłowych i zorganizowania regularnej komunikacji wodnej.

Należy zaznaczyć, że kontakty indyjsko-radzieckie odgrywały istotną rolę na płaszczyźnie gospodarczej. Ważnym etapem w kształtowaniu się stosunków między tymi państwami było porozumienie z ZSRR dotyczące budowy zakładu metalurgicznego w Indiach. Od 1953 r. prowadzono w tej sprawie rozmowy, a 2 grudnia podpisano długoterminową umowę na budowę zakładu metalurgicznego w Bhilai⁶⁶.

W końcu lat pięćdziesiątych wśród czynników decyzyjnych w państwie chińskim przewagę uzyskało nacjonalistyczne skrzydło z Mao Tse-tungiem na czele. W otocze haseł nowej ideologii odrodziły się dążenia do uzyskania przez Chiny roli lidera wśród państw socjalistycznych.

Tym samym ujawniły się rozbieżności na linii Moskwa-Pekin. Ochłodzenie w stosunkach chińsko-radzieckich nastąpiło w ciągu lat 1959 i 1960, kiedy to kontakty polityczne, gospodarcze i kulturalne zostały znacznie zredukowane.

W kwietniu 1960 r. Chiny ogłosiły własne idee odnoszące się do pokojowego współistnienia, wojny i pokoju oraz państw rozwijających się. Były one sprzeczne z radzieckim stanowiskiem przyjętym na XX zjeździe KPZR. W tym samym roku, na spotkaniu partii komunistycznych i robotniczych w Moskwie, przedstawiciele Chin nie zgodzili się z przedstawionym przez stronę radziecką tekstem rezolucji⁶⁷. W czerwcu 1960 r. w rejonie Buz-Aygyr doszło do pierwszego incydentu zbrojnego na granicy chińsko-radzieckiej. W lipcu 1960 r. ZSRR odwołał swoich specjalistów z Chin pracujących od 1949 r., obniżono wymianę handlową, praktycznie zanikła współpraca kulturalna. Konflikty na linii ZSRR-ChRL nabierały na znaczeniu wobec przemian w polityce wewnętrznej Pekinu.

⁶⁵ Por. *ibidem*, 1955, nr 6, s. 1286–1305.

⁶⁶ ZSRR w okresie 1955–1956 podobne traktaty gospodarcze zawarł z Afganistanem, Indonezją, Kambodżą, Cejlonem.

⁶⁷ Chińczycy zarzucali Sowietaom głównie rewizjonizm, krytykę Józefa Stalina i uniemożliwienie Chinom dostępu do produkcji broni atomowej oraz zbyt dużą uступliwość wobec USA. Delegacja chińska przedstawiła własny punkt widzenia, który zakładał między innymi zachowanie kultu jednostki, konfrontację z USA, nie wykluczając konfliktu zbrojnego przy użyciu broni atomowej i teorie wojen ludowych. Spotkanie zakończyło się przyjęciem kompromisowego komunikatu końcowego, który podpisały prawie wszystkie delegacje uczestniczące w naradzie. Szerzej na ten temat por. O. Borisow, B. Kołoskow, *Stosunki radziecko-chińskie 1945–1978*, Warszawa 1979, s. 261.

W latach 1949–1958 Chiny przystąpiły do realizacji radzieckiego modelu gospodarczego, korzystając przy tym z poparcia ideologicznego i finansowego Moskwy. W momencie konfrontacji chińsko-radzieckiej jakiegokolwiek przejawy przyjaźni indyjsko-radzieckiej traktowano w Chinach jako wyraz wrogości. Stąd z zaniepokojeniem reagowano na kolejne spotkania przywódców radzieckich z władzami indyjskimi.

W 1959 r. na zaproszenie rządu Indii do New Delhi przybyła delegacja rządowa Związku Radzieckiego⁶⁸. Wizyta trwała od 24 lutego do 19 marca 1959 r. i jej głównym zadaniem było nawiązanie współpracy gospodarczej. W tym celu delegacja zwiedziła różne kombinaty przemysłowe⁶⁹, w tym ze szczególnym zainteresowaniem zakłady wybudowane dzięki pomocy finansowej i pracy ekspertów pochodzących z ZSRR: hutę żelaza w Bhilai oraz Instytut Technologiczny w Bombaju. W złożonym na ręce rządu indyjskiego liście od Nikity Chruszczowa znalazła się zapowiedź udzielania przez ZSRR dalszej pomocy finansowej przy budowie rafinerii w Barauni oraz współpracy na rzecz rozwoju przemysłu farmaceutycznego w Indiach.

Kolejne porozumienia indyjsko-radzieckie podpisane w 1961 r. (dotyczące spraw ekonomicznych) oraz w lutym 1960 r.⁷⁰ (w sprawie wymiany kulturalnej i naukowo-technicznej), potwierdzone zostały podczas wizyty J. Nehru w Moskwie (6–11 września 1961)⁷¹.

Wprawdzie na 1960 r. zamyka się cezura podjętego zagadnienia, należy jednak zaznaczyć, że lata 60-te dały początek zasadniczym przemianom na azjatyckiej scenie politycznej. W tym czasie rywalizacja między Indiami a Chinami przybierze agresywne oblicze i w takim charakterze trwać będzie kolejną dekadę⁷².

By zrozumieć przyczyny tego sporu, należy wpięrcz zapoznać się z genezą wzajemnej rywalizacji na granicy himalajskiej. Ówczesne spory graniczne między Indiami a Chinami były w znacznej mierze pozostałością brytyjskiej polityki kolonialnej. Ekspansja brytyjska wywołała zachwianie równowagi w podziale tradycyjnych stref wpływów, ustalonych w czasie wielowiekowych relacji pomiędzy imperium Indii i chińską dynastią mandżurską.

⁶⁸ Delegacji przewodniczył członek Prezydium Rady Najwyższej ZSRR M. A. Andrejew. Ponadto w czasie wizyty towarzyszyli mu: ambasador ZSRR w Indiach P. K. Ponomarenko oraz ambasador Indii w ZSRR K. P. S. Menon. Zob.: „Zbiór Dokumentów” PISM, 1959, nr 3, s. 341–344.

⁶⁹ Kombinat hydroelektroenergetyczny w Bhakra-Nangal, fabrykę kabli w Czitarandżan, fabrykę chemiczną w Sindri, fabrykę parowozów w Perambur, *ibidem*.

⁷⁰ „Zbiór Dokumentów” PISM, 1961, nr 9, s. 1219–1227.

⁷¹ *Ibidem*, s. 1224.

⁷² Efektem tych wydarzeń był konflikt zbrojny na granicy indyjsko-chińskiej, do którego doszło w październiku 1962 r. Wojna ta, chociaż krótkotrwała, dokonała zasadniczego zwrotu we wzajemnych relacjach. Por. N. Maxwell, *India's China War*, London 1970; S. P. Varma, *Struggle for the Himalayas*, New Delhi 1971.

W sierpniu 1947 r., kiedy to Indie i Pakistan przejmowały suwerenną władzę po ustąpieniu rządów brytyjskich, północna granica tego obszaru nie była jeszcze na całej linii określona. Znaczne trudności występowały również w kwestii ustalenia linii granicznej między Chinami a Indiami. Dostępne mapy i dokumenty nie dostarczały ścisłych wskazówek dotyczących kształtu granicy, w szczególności na trudno dostępnych terenach.

Skomplikowana sytuacja uwidoczniła się szczególnie na odcinku zachodnim w Ladakh oraz na wschodnim krańcu Indii, zwanym North East Frontier Agency (NEFA). Kwestią sporną była również przynależność kilku małych regionów w tzw. środkowym sektorze granicy. Według indyjskiej wersji granica w Himalajach miała długość 3,5 tys. km, natomiast Chińczycy donosili o 2–2,5 tys. km.

Rząd premiera J. Nehru zakładał, że Indie zachowają granicę himalajską odziedziczoną po imperium brytyjskim, jednakże wojna domowa w Chinach w latach 1946–1949 umożliwiła Indiom poczynienie pierwszych kroków administracyjnych w tym regionie. Administracja indyjska nie mogła lekceważyć faktu, że mapy publikowane już przez ChRL w latach 1950–1954 wskazywały na uznanie przez Chiny za swój obszar terytoriów, które w brytyjskich, a następnie indyjskich dokumentach figurowały jako należące do Imperium Brytyjskiego i jej spadkobierczyni – Unii Indyjskiej⁷³. Wspomniane chińskie mapy budziły niepokój wśród indyjskich przywódców, natomiast od 1958 r. zaczęły one budzić zaniepokojenie w coraz szerszych kręgach indyjskiej opinii publicznej.

Fakt istnienia tych granicznych rozbieżności nie musiał doprowadzić do konfliktu zbrojnego między Chinami a Indiami, ponieważ tereny sporne w zasadzie nie miały żadnego znaczenia ekonomicznego. Spór graniczny tak naprawdę stał się pretekstem w rozgrywce o hegemonię w Azji oraz o możliwość oddziaływania na kraje nowo wyzwolone, podjętej przez kierownictwo chińskie w latach pięćdziesiątych. Istotnym momentem, który zaostrzył konflikt między sąsiadami, była kolejna publikacja chińskiej wersji przebiegu granicy zamieszczona w „China Pictoria” w lipcu 1958 r.⁷⁴ Prócz tego strona indyjska dowiedziała się o budowie przez Chińczyków drogi przez Aksai, uważanego przez Indusów za część kraju Ladakh.

Władze indyjskie poczuły się zobligowane do ustalenia zasięgu swej kontroli, co doprowadziło do rozmieszczenia wojsk na terenach, które uważano za integralnie i nierozzerwalnie związane z Indiami. Podobne działania podjęła strona chińska. W związku z tym w sierpniu 1959 r. doszło do incydentu zbrojnego w rejonie Longju. Dopiero wówczas sporom granicznym nadano publiczny oficjalny wyraz.

⁷³ Por. Zbiór map w opracowaniu *The Sino-Indian Boundary-Gratation*, Pekin 1962.

⁷⁴ M. Ławacz, B. Wizmirska, *Rywalizacja indyjsko-chińska i jej wpływ na sytuację polityczną w Azji*, Warszawa 1987, s. 21.

We wrześniu premier J. Nehru przedstawił w parlamencie teksty not, dotyczących sporu granicznego. Starcia zbrojne na terenach przygranicznych stały się coraz częstsze.

W tych okolicznościach ogół stosunków indyjsko-chińskich uległ wydatnemu pogorszeniu. Zmalała wymiana handlowa, a nawet kulturalna między obu państwami. Zaprzestano przestrzegania postanowień o handlu granicznym z Tybetem, a działalność konsulatów stopniowo ograniczano aż do ich zamknięcia.

Reasumując, analiza stosunków indyjsko-chińskich w latach pięćdziesiątych skłania do wniosku o nieuchronności konfliktu zbrojnego między tymi państwami. Był to głównie wynik agresywnej polityki ChRL, która dopatrywała się w działalności indyjskiej dyplomacji potencjalnego regionalnego zagrożenia dla ugruntowania swej pozycji na arenie międzynarodowej. Rząd chiński dla osiągnięcia zamierzonych celów posuwał się często do metod, które osłabiały pozycję rządu indyjskiego zarówno wewnątrz kraju, jak i w jego relacjach z innymi państwami. Międzynarodowy autorytet Indii stanowił poważną przeszkodę w uzyskaniu przez Chiny dominacji na kontynencie azjatyckim. Rywalizacja o przewodnictwo polityczne wśród państw Trzeciego Świata miała na wiele lat odbić się piętnem w stosunkach chińsko-indyjskich.

Joanna Maj

THE EVOLUTION OF SINO-INDIAN RELATIONS IN THE 1950'S

Regarding the size of their territories and the number of population, China and India take an important place among Asian countries.

Since the appearance of independent India (1947) and the People's Republic of China (1949) on international arena, the terms of these countries have gone through all possible sorts of stages. The present study investigates the Sino-Indian relations in nineteen fifties, which can be divided into three principal stages. 1950-1954, when India supported the Republic of China on international area, however, without definite political resonance on the part of the Chinese; the period of Sino-Indian cooperation on international forum as well as bilateral contacts on political, economical and cultural grounds in 1954-1957, and the stage from 1958 that has been characterized by anti-Indian attitude of Chinese governmental circles.

The complexity of the relations was to a large scale the result of Chinese policy rather than the position of Indian government, regarded as more stable and consistent. It was the Chinese foreign policy that affected the climate of relations between both nations, and dramatic turns in these contacts resulted not only from change of selection of means to achieve Chinese basic political aims but also internal situation in Communist China. However, one should bear in mind that it was India that were more active in the period of creating these relations. Indian authorities believed that it was their responsibility to continue the millennial tradition of peaceful relations with China, although it mainly resulted from the existence of natural Himalayan border, making land military penetration impossible. The friendly relations with China were closely connected with J. Nehru's conception to grant Asia a proper position in international relations.

In these plans, India was about to play a part of the spokesman of Asian nations and the initiator of cooperation, which could have become an example for liberating colonial countries and also an alternative to double-blocked policy.

Therefore, mainly because of these reasons, India had been insistently supporting the People's Republic of China on international arena.

Not to complicate Sino-Indian relations, India had given up traditional policy of supporting pro-independence endeavours of Tibet. The real symptom of Sino-Indian international cooperation was the settlement of common conception of creating 'a peace zone' in Asia region that was promoted in policy of these countries in years 1954-1957. The above mentioned initiative assumed the avoidance of conflicts among Asian countries with common efforts and diplomatic consultations supported also by countries outside Asian continent.

It was in middle fifties when the premises of struggle for leadership in the area of Asia already appeared. The disturbing with regards of international aspect of Sino-Indian rivalry about leadership in Third World was revealed.

First of all, Chinese and Indian businesses clashed on plain of international safety in Himalayan region. The safety had been violated by already mentioned different interpretation of borders, as well as policy of sides in neighboring countries of Burma, Nepal, Bhutan and Sikkim.

The fact of the existence of the border divergences may not have led to armed conflict between China and India, as in principle controversial regions did not matter economically. In fact, the border dispute became a pretext in strife about hegemony in Asia.